

Pavel Gheo RADU
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

Delirurile lui Marin Preda (I)

Abstract: (*Marin Preda and His Deliriums (I)*) In January 1975, Marin Preda published the novel *Delirul* (*The Delirium*), set in 1940-1941, a period of acute political and social crisis in Romania, culminating in the conflict between the General Ion Antonescu and Iron Guard movement, together with the legionnaire's rebellion from January 1941. Preda dared to approach the subject by deviating from the official historical narrative and, seemingly, partially rehabilitated Antonescu. The novel was a huge success, but sparked a diplomatic and cultural scandal abroad. Six months later, the novelist released a revised edition of the book, in which he made some necessary ideological concessions during another period of crisis, when the already limited cultural autonomy in socialist Romania was once again being curtailed. *Delirul* case exemplarily illustrates an effect of the *ante imprimatur* censorship in the communist regime: the difficulty of fully recovering works that passed through the grinder of censorship. The present study shows that the editions of *Delirul* published before 1989 (essentially, the two editions issued one after the other in 1975) represent not only different versions, but also different interpretations of the relationship between creative freedom and ideological compromise imposed on the Romanian writer under communism – even if the writer was Marin Preda. This reality would influence not only the novel's reception in the communist period, but also its post-communist reprints (which will be the subject of a later study). curtailed.

Keywords: *ante imprimatur censorship, communism, The Delirium, editorial versions; Marin Preda.*

Rezumat: În ianuarie 1975 Marin Preda publica romanul *Delirul*, a cărui acțiune e plasată în anii 1940-1941, o perioadă de criză politică și socială acută pentru România, culminând cu conflictul dintre șeful guvernului, generalul Ion Antonescu, și Mișcarea Legionară și cu rebeliunea legionară din ianuarie 1941. Preda îndrăznește să abordeze subiectul abătându-se de la dogma istorică oficială și, aparent, reabilitând figura lui Antonescu. Romanul are un succes imens, dar stârnește un mic scandal diplomatic și cultural internațional. Peste doar șase luni romancierul publică o ediție revizuită și adăugită a cărții, unde face unele concesii ideologice absolut necesare într-o perioadă tot de criză, când puțină autonomie culturală existentă în România socialistă este iarăși restricționată. Cazul *Delirului* ilustrează exemplar un efect al cenzurii *ante imprimatur* din comunism: greutatea de a recupera integral scrierile trecute prin malaxorul cenzurii. Studiul de față arată că *Delirurile* apărute înainte de 1989 (în esență, cele două ediții publicate în 1975 una după alta) reprezintă nu doar versiuni diferite, ci și interpretări diferite ale raportului dintre libertatea de creație și compromisul ideologic impus scriitorului român sub comunism – chiar dacă scriitorul era Marin Preda. Această realitate va influența nu doar receptarea romanului în epocă, ci și reeditările post-comuniste ale acestuia (care vor face obiectul unui studiu ulterior).

Cuvinte-cheie: *cenzură ante imprimatur, comunism, Delirul, Marin Preda, versiuni editoriale.*

Pentru literatura română perioada cuprinsă între 30 decembrie 1947 și 22 decembrie 1989 – adică între abdicarea forțată a regelui Mihai I, care marchează instituirea regimului totalitar comunist, și căderea acestui regim odată cu Revoluția din

Decembrie – a reprezentat cu certitudine cea mai stranie, mai contorsionată și mai controversată etapă din parcursul ei istoric. Supus inițial unui control draconic (cum a fost, de altfel, întreaga societate românească), spațiul literar, cu tot ce include el, de la autori și organizații profesionale până la redacțiile publicațiilor și editurilor, de la mecanisme de publicare și difuzare până la cele de recompensare sau suprimare a autorilor/organizațiilor din branșă, a beneficiat din când în când de așa-numitele „slăbiri ale șurubului”, de perioade de permisivitate a regimului, urmate, inevitabil, de „strângeri” ale aceluiași șurub, de acutizare a cenzurii și restrângere a libertății de exprimare și creație.

Atunci când descrie epoca în lucrarea sa *Literatura română sub comunism*, Eugen Negrici ilustrează foarte plastic condiția literaturii (și a scriitorilor), subliniind una dintre principalele probleme pe care le pune orice încercare de evaluare obiectivă a creațiilor din deceniile comuniste: „Din punctul de vedere al Partidului, care era, în fond, stăpânul absolut al lumii noastre literare, independența deplină a actului artistic ar fi echivalat cu fuga de pe plantație. [...] Istoricilor literari care se vor ocupa de această perioadă (1948-1989) le va fi, cred, imposibil să evite situația reală de pe teren și caracterul *atipic* al unei literaturi produse sub presiunea politicului” (Negrici 2019, 18, subl. mea).

După căderea comunismului, această epocă tulbure și această literatură tulburată ne-au lăsat o moștenire literară încurcată, marcată de efectele diverselor forme de cenzură și autocenzură, precum și ale jocurilor – devenite obligatorii – de-a șoarecele și pisica între culturnici, cenzori, scriitori, editori și redactori, moștenire ale cărei pagini n-au fost ordonate ori recuperate nici până azi. La propriu și la figurat: atât scrieri ale autorilor postbelici, cât și opere ale scriitorilor din epocile anterioare au fost adesea decupate, ciuntite, mutilate la publicare, astfel încât după 1989 ele au trebuit (trebuie) republicate/recuperate în integralitatea lor. Cât și cum s-a realizat procesul recuperatoriu – asta e o problemă ce nu poate fi analizată în afara discuției despre acțiunile manifeste ale cenzurii asupra textelor.

Am propus într-un studiu anterior¹, într-o încercare de clasificare și sistematizare a mecanismului concret de funcționare a actului cenzurii, o diferențiere minimală, care să implice și să includă fluctuațiile fenomenului în diversele perioade din comunism. Astfel, am sugerat că, înainte de a putea intra în analize mai detaliate și mai subtile, putem distinge între, pe de o parte, cenzura *ante imprimatur*, care se exercita asupra scrierilor încă nepublicate (adică, în principal, asupra textelor „contemporane” propuse pentru publicare în epocă), unde se include și greu cuantificabilul proces de *autocenzură*, și, pe de altă parte, cenzura *post imprimatur*, căreia i-au căzut victimă operele literare autohtone apărute înaintea instaurării comunismului, precum și destule traduceri în română din literatura universală. Acest „punct de intervenție” a cenzurii, *ante* sau *post imprimatur*, este cel care determină maniera de lucru a cenzorului sau cenzorilor, într-o aproximativă conformitate cu normele ideologice impuse de eșaloanele superioare ale Partidului Comunist.

¹ *Un caz de cenzură ante imprimatur – autocenzura*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice”, nr. LXII, 2024, Editura Universității de Vest din Timișoara, p. 147-160.

Din perspectiva recuperatorie contemporană, care ne interesează aici, diferența majoră între cele două tipuri de cenzură este aceea că în cazul unui text cenzurat *post imprimatur* intervențiile cenzorului sunt ușor de decelat, mai ales că autorii intervențiilor au introdus sistematic – printr-un gest de onestitate filologică care, chiar și în acest context ingrat, îi onorează –, în locul pasajelor eliminate, faimoasele croșete [...], care cel puțin le anunță și le marchează. Prin urmare, după Revoluția din Decembrie 1989 scrierile supuse cenzurii *post imprimatur* au putut fi restaurate cu ușurință și redacte publicului cititor în integralitatea lor – chiar dacă, în mod regretabil, adesea acest lucru nu s-a întâmplat: de multe ori, din necunoaștere, comoditate sau din alte motive, numeroase texte cenzurate în anii comunismului au fost reeditate în forma ciuntită în care apăruseră înainte de 1990.¹

În schimb, când vine vorba de scrieri originale din perioada postbelică, publicate pentru prima oară în perioada comunistă, deci supuse inevitabil cenzurii *înainte de a fi tipărite*, intervențiile cenzoriale sunt mai greu, dacă nu chiar imposibil de reperat, căci ele nu au lăsat urme în volumele sau periodicele în care au apărut. Nici măcar atunci când avem la îndemână manuscrisul sau dactilograma autorului, adică un document original *ante imprimatur*, și încercăm o colaționare riguroasă, n-o să avem certitudinea că am reușit să restaurăm opera cenzurată în varianta sa pur originală, așa cum ar fi publicat-o autorul în absența filtrului deformativ și distorsionant al cenzurii. (Asta dacă nu mai punem la socoteală și procesul de autocenzură, inevitabil pentru autori în contextul epocii.) Singurul beneficiu al unui astfel de demers – însă unul semnificativ – ar fi tocmai devoalarea modului de lucru al cenzorilor și liniile directe ale cenzurii, în dinamica lor istorică, de la rigida epocă stalinistă la relativa liberalizare din anii 1964-1971 și apoi la noua și diversificată radicalizare ideologică din ultimii 15-20 de ani de comunism.

Cât de problematică poate deveni încercarea de recuperare și restaurare a unui text original apărut în anii comunismului și, în altă ordine de idei, cât de confuză poate fi distincția între redactare, cenzură și autocenzură într-o literatură alterată de controlul politic ne-o arată un caz concret – ce-i drept, unul extrem – despre care va fi vorba mai jos, cel al faimosului, mult comentatului și controversatului roman *Delirul* al lui Marin Preda.

Un roman istoric și (mai mult) politic

Publicat într-o primă ediție în anul 1975 la Editura Cartea Românească, *Delirul* are parte de o primire entuziastă din partea publicului și de una mai reținută – deși în general călduroasă – din partea criticilor de întâmpinare. Romanul e, foarte probabil, bestsellerul anului și „cartea dumneavoastră cu cel mai mare succes spontan de cititori” (Preda 1989, 563), cum îi spune Mihai Ungheanu lui Preda într-un interviu realizat în

¹ Vezi Radu Pavel Gheo, *Alecu Russo și remanențele cenzurii comuniste*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice”, nr. LXI, 2023, Editura Universității de Vest din Timișoara, p. 7-38.

septembrie 1977. Prima ediție apare în luna ianuarie, iar în iulie, adică după șase luni, se tipărește rapid o a doua ediție, „revăzută și adăugită” cu mai bine de o sută de pagini: de la 415 la 525¹. Ambele ediții se epuizează rapid. Așadar, Marian Popa e într-un totuși justificat să descrie romanul în *Istoria literaturii române de azi pe mâine* drept un „mare succes de librărie (35 mii exemplare, plus 90 mii, suplimentare de tiraj)” (Popa 2009, II, 633), chiar dacă nu e foarte limpede dacă Popa se referă la ambele ediții însumate. În realitate tirajul a fost, foarte probabil, chiar mai mare și, oricum, suficient de mare ca să bulverseze sistemul de evidență bibliografică, după cum voi încerca să arăt mai jos.

Conform casetei tehnice de pe ultima pagină a cărții, ediția întâi a primit bunul de tipar în 25 ianuarie 1975, având un tiraj de 35.000 de exemplare broșate, la un preț de 15,50 lei bucata.² Această primă ediție, cu coperta realizată de Sergiu Georgescu, e imprimată pe un fond dominant verde, având în partea centrală o ilustrație cu un copac desfrunzit și albastru (?) într-un peisaj nocturn și, parcă, hibernal. (Coperta va fi preluată după 1989, pentru câteva reeditări succesive ale romanului, mai întâi de Editura Marina Preda, apoi de Editura Cartex Serv.) În același an, aproape imediat, apare ediția a doua, cea „revăzută și adăugită”. Bunul de tipar – așa cum apare în caseta tehnică – se dă pe 30 iulie 1975 pentru un tiraj de 100.000 de exemplare broșate (mai multe decât scria Marian Popa), la un preț de 17 lei bucata. Se modifică și coperta: realizată acum de Andrei Olsufiev, cum se menționează pe pagina 4, ea e preponderent grafică, fără ilustrații, în alb-negru și cu irizații de verde și albastru în interiorul conturului câtorva litere din titlul romanului.

Însă în acest an, 1975, s-au tipărit cu certitudine mai mult de 135.000 de exemplare (oricum un tiraj greu de imaginat azi, mai ales că în cazul lui Marin Preda nu era unul umflat artificial din motive propagandistice, ci era consonant cu cererea). O dovedește un exemplar pe care l-am consultat, în încercarea de a confrunța cele două ediții antume ale romanului cu reeditările de după 1989. E vorba de un exemplar de 525 de pagini, cu dimensiunea și specificațiile ediției a doua („revăzută și adăugită”, cum scrie pe pagina de titlu), ba chiar și cu aceeași casetă tehnică, unde e menționat tirajul de 100.000 de exemplare broșate. Iar pe pagina 4 e menționat același autor al copertei, Andrei Olsufiev. Numai că exemplarul în cauză nu e broșat, ci *legat*, cu copertă cartonată (*hardcover*) și supracopertă, și, în ciuda atribuirii de pe pagina 4, coperta *nu* e cea făcută de Olsufiev pentru ediția a doua, ci coperta verde, cu ilustrația alb-negru, realizată de Sergiu Georgescu pentru ediția întâi. Avem așadar un exemplar hibrid (și, cu siguranță, nu unic), care încastrează conținutul ediției a doua între copertele ediției întâi, încalcă un pic legile copyrightului în cazul ilustrației de copertă și, în forma în care e tipărit – *hardcover* și *legat*, nu broșat –, *nu e menționat în nici o casetă tehnică*, deși normele în vigoare la acea vreme cereau ca fiecare ediție a unei cărți să menționeze, indiferent de formatul ei (legată sau broșată), numărul de exemplare din ambele formate. Această ediție a doua hibrid, legată (care, conform

¹ În realitate sunt doar aproximativ 30-35 de pagini suplimentare, însă ediția a doua e paginată cu o spațiere mai generoasă, cu textul mai aerisit, fiind astfel mai ușor de citit, mai „prietenosă” cu cititorul.

² Această bună practică a menționării tirajului în caseta tehnică va dispărea după câțiva ani.

casetei tehnice, *nici nu există*) și, în plus, cu coperta ediției întâi, sugerează că s-a mai tras – și legat – în tipografia de la Casa Scânteii cel puțin un tiraj suplimentar (sau preliminar?) la ediția a doua, poate chiar unul pirat, ale cărui exemplare sunt ușor de confundat, din pricina copertei, cu cele din prima ediție; doar că, dată fiind calitatea superioară a acestuia (legătura, coperta cartonată, supracoperta din hârtie glasată), el costa 24 de lei. Deci chiar și la o estimare precaută, tirajul total al *Delirului* din anul 1975, cu cele două ediții, plus misteriosul tiraj neînregistrat oficial, ar putea depăși cu ușurință 150.000 de exemplare, iar frenezia tipografică sugerată astfel ilustrează interesul stîrnit de romanul lui Preda „despre Antonescu și legionari”, cum a ajuns el să fie cunoscut.

De altfel, succesul de librărie al *Delirului* n-a fost, *nu avea cum* să fie surprinzător pentru acea epocă, în care literatura era pentru mulți principala sursă de refugiu, principala formă de evaziune și de supraviețuire spirituală, dar, concomitent, și o sursă de informare indirectă. În 1975 Marin Preda era vedeta vieții literare românești. Un clasic în viață a cărui înțâietate în literatura contemporană nu era nici măcar vag contestată, un autor inclus de ani buni în manualele școlare, ocupând poziția de director al celei mai importante edituri de proză autohtonă (Cartea Românească), Preda era învăluit și de o aură de disident, de autor care își putea permite – și căruia i se permiteau – libertăți neîngăduite altcuiva. Aura aceasta a fost nutrită și de istoriile (poate autentice) care circulau neoficial pe seama lui și s-au perpetuat mulți ani după aceea. Într-un interviu acordat după 1989 de poetul Adrian Păunescu, apropiat în acei ani de Preda, cel dintâi reiterează povestea întâlnirii romancierului cu Nicolae Ceaușescu după faimoasele Teze din Iulie 1971, când Preda i-ar fi pomenit liderului absolut al țării, în prezența lui Păunescu, de una din marile temeri ale scriitorilor români: revenirea la normele ideologice ale realismului socialist:

„<Ce mai fac scriitorii?>, zice Ceaușescu. <Domnule președinte>, zice [Marin Preda], <eu trebuie să vă spun că am aflat ceva și nu pot să nu vă spun. Dacă vreți să introduceți realismul socialist, eu, Marin Preda, mă sinucid!> <Cum ați spus, ce faceți?> zice Ceaușescu. Preda a repetat. Ceaușescu zice: <Hai, dragă, că mai stăm de vorbă...> <Nu, nu vă deranjați! Aveți treburi multe pe cap, problemele țării... dar dacă reintroduceți realismul socialist, eu mă sinucid!> Și nu ridică deloc tonul. Ceaușescu era uimit, nici nu-l putea face să stea jos. A zis <Bine, dragă, nu-l mai introducem!>” (Păunescu 2009).

Istorioara de mai sus, poate ușor exagerată, poate șarjată, poate chiar inventată de poet, ilustrează totuși un adevăr: apariția unui „caz Preda”, indiferent sub ce formă, ar fi reprezentat pentru statul comunist și pentru conducătorul lui un dezastru de imagine în afara granițelor țării, în Occidentul cu care la acea vreme România avea încă relații foarte bune. În 1977 un caz similar din lumea scriitoricească, expulzarea prozatorului disident Paul Goma, va stârni un scandal politic care va zdruncina serios imaginea regimului – iar Paul Goma nu se bucura nici pe departe de prestigiul pe care îl avea deja, de mulți ani, Marin Preda.

În același interviu Adrian Păunescu relatează o altă întâlnire a sa cu Ceaușescu, la care ar fi participat împreună cu prozatorul și scenaristul Titus Popovici. Popovici l-ar fi acuzat atunci pe Marin Preda (*in absentia*) că a fost invitat la o întâlnire culturală peste hotare, la Roma, întâlnire la care România ar fi fost atacată, iar Preda, în loc să apere imaginea țării, a preferat să meargă la cumpărături și prin muzee. „Și”, povestește A. Păunescu, „Ceaușescu m-a întrebat atunci pe mine: <Așa a făcut? Și ce pot eu să-i fac lui Preda?> Și Titus a zis: <Păi cum, tovarășu’? trebuie sancționat!> <Dragă>, zice Ceaușescu... <ce crezi dumneata că pot eu să-i fac lui Marin Preda?>” (Păunescu 2009).

Interviul, deși publicat la mult timp după căderea comunismului, rezonază cu imaginea lui Preda vehiculată în anii 1970-1980, iar anecdota despre avertismentul adresat de romancier liderului României circula încă de pe atunci în cercurile scriitoricești, așa cum vor circula după 1980 teoriile conspiraționiste despre implicarea regimului comunist în moartea lui Marin Preda. Toate acestea, elemente constitutive ale „legendei” Preda, a cărui poziție de forță era recunoscută cu seninătate de Ceaușescu însuși, evidențiază importanța majoră a scriitorului – nu doar ca scriitor – în anii comunismului și explică de ce orice nouă carte a romancierului în cauză devenea un eveniment. Cu atât mai mult un roman despre care s-a aflat repede că ar conține informații și date istorice „autentice” despre mareșalul Ion Antonescu și rebeliunea legionară din 1941, personaj și moment istoric prezentate distorsionat în manualele comuniste de istorie. Căci, paradoxal, istoria oficială era percepută (pe bună dreptate) ca ficțiune propagandistică, iar publicul căuta adevărul istoric sau măcar sugestiile unor adevăruri în operele de ficțiune. Așadar, era inevitabil ca *Delirul* să fie citit ca un roman istoric, politic și subversiv, cu accentul pus mai degrabă pe adjectivele calificative decât pe substantiv.

Criticii și istoricii literari au subliniat nu o dată această funcție veritativă a ficțiunii în perioada comunistă. O afirmă Eugen Negrici în *Istoria literaturii române sub comunism* atunci când enunță și explică procedeul, cunoscut în egală măsură de autori, cititori și cenzori: „Scriitorii au putut profita de caracterul <încăpător> al romanului, specie proteică și utilă tuturor, gata să primească, precum o arcă, informații de tot felul, considerații istorice, etice, psihologice, filozofice, *imposibil de găsit altundeva, omise în presă sau în tratate și manuale oficiale*” (Negrici 2019, 669, subl. mea) – iar aici criticul îi citează pe D.R. Popescu cu *Iepurele schiop*, pe Gabriela Adameșteanu cu *Dimineață pierdută* ș.a., primul pe listă fiind însă Marin Preda cu *Delirul*. În amplul studiu citat mai sus, Negrici plasează romanul lui Preda într-un subcapitol intitulat „Încercări de reconsiderare, sub pretextul ficțiunii, a evenimentelor istoriei naționale. Râvna veridicității. *Asumarea funcției istoriografice*” (subl. mea) și îl prezintă astfel: „Cel care a redeschis, cu adevărat, apetitul cititorilor pentru adevărul istoric și social a fost Marin Preda, care, în *Delirul* (vol. I, 1975), evocă momentele istorice în general evitate, tratate superficial sau partinic în studiile istoricilor oficiali: instaurarea dictaturii militare, rebeliunea legionară și participarea României la războiul din Est” (Negrici 2019, 425). Tot el evidențiază încă o dată, la finalul cărții, în capitolele concludive, funcția veritativă a unor astfel de romane: „Așa cum literatura, în general, își regăsea treptat *literaritatea*, ignorată sau izgonită în primii ani comuniști, acest tip

de literatură dezvăluitoare încerca să recucerească, treptat, *adevărul* măsluit sau ignorat” (Negrici 2019, 668, subl. aut.).

Ideea apare și la Nicolae Manolescu, care o asociază direct cu romanul lui Preda: „După ce Petru Dumitriu, Z. Stancu, Titus Popovici, E. Barbu, Marin Preda însuși rescriseseră din perspectivă comunistă istoria în romanele lor mai vechi, venise momentul reabilitării genului. Așa se face că unica istorie neideologizată n-o găsim altundeva decât în romane ca *Delirul*” (Manolescu 2008, 960). În fine, ea e enunțată și de un critic din prima linie a noii generații, Mihai Iovănel, care comentează retrospectiv: „De-a lungul comunismului ficțiunea literară jucase în mai multe roluri, adesea suplinind absența altor actori de pe scenă: informase în locul ziarelor, discutate idei în locul filozofiei, oferise evaziune în locul televiziunii ș.a.m.d.” (Iovănel 2021, 347). Dacă e să judecăm succesul romanului în discuție raportându-l la conținutul lui, luând în calcul componenta istorică – dominantă în carte – și punând în celălalt talger al balanței latura pur ficțională, *Delirul* este, neîndoielnic, un caz-școală pentru utilizarea subversivă, non-ficțională, a ficțiunii în perioada târzie a regimului comunist românesc.

Ambițiile lui Marin Preda au fost cu siguranță mai mari. După cum mărturisește autorul într-un interviu realizat de Mihai Ungheanu în 26 aprilie 1975, *Delirul* reprezenta o năzuință mai veche de-a sa și trebuia să constituie partea a doua dintr-un ciclu de patru romane, dintre care două – primul și ultimul – fuseseră deja scrise:

„Am visat să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului*. Aceste două romane, împreună cu *Moromeții* volumele unu și doi vor constitui, nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane, care se pot citi și împreună[,] și separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* volumul unu și doi vor fi romanele din interior, iar actualul volum doi al *Moromeților* va constitui finalul acestei tetralogii” (Preda 1989, 512).

Nu e doar o declarație promoțională a unui autor care încheiase *Delirul* cu o promisiune concentrată ademenitor în ultimele cuvinte tipărite din roman: „Sfârșitul volumului I”. Proiectul apare menționat în carnetele de lucru ale lui Preda încă din 1967, imediat după ce încheiase lucrul la *Moromeții II*:

„25 ianuarie 1967: După această apariție, voi putea apoi să mă aștern liniștit la scrierea volumelor II și III [*sic!*] în care vor povesti, prin gura lui al lui Parizianu, viața unui tânăr țaran care a ieșit din sat tocmai când începea Al Doilea Război Mondial, cu ecourile lui într-o conștiință netedă...” (Preda 2004, 275).

Partea a treia a tetralogiei proiectate (adică *Delirul 2*) n-a mai apucat să fie scrisă, deși fragmente dispartate din proiect s-au păstrat. A rămas doar primul/unicul volum al *Delirului*, care – dincolo de prezența unor personaje comune cu *Moromeții I* și *II*, personaje ce trec de la un roman la altul – nu se leagă foarte solid de acestea, nu dă impresia că ar fi o parte integrantă dintr-un ciclu „moromețian” și mai ales nu are aceeași miză literară – fiindcă subiectul real (abia mascat) al *Delirului* nu e legat decât

superficial de protagonistul cărții. Acesta, un tânăr pe nume Paul Ștefan, „Al lu’ Parizianu” din Siliștea-Gumești, pleacă să își facă un rost în București în perioada guvernării comune a legionarilor cu mareșalul (pe atunci generalul) Ion Antonescu. Grație inteligenței și abilităților lui gazetărești, deși nu apucase să absolve liceul, Al lu’ Parizianu își găsește rapid o slujbă de ziarist în redacția unui cotidian important, „Ziua”, unde e luat sub oblăduirea lui Niki Dumitrescu, mâna dreaptă a patronului Grigore Patriciu (în care cititorii avizați îl pot recunoaște ușor pe Pamfil Șeicaru, patronul „Curentului” interbelic). Se îndrăgostește de sora lui Niki, Luchi, și accede prin intermediul celor doi în „lumea bună” a Bucureștiului interbelic, iar la un moment dat e trimis ca reporter pe frontul de Est, în războiul împotriva sovieticilor, unde este ușor rănit și revine în București chiar după explozia devastatoare care a distrus comandamentul militar român de la Odessa în 22 octombrie 1941, ucigând peste o sută de militari români și germani, printre care mulți ofițeri de rang înalt.

Numai că o bună parte din carte, practic neconectată la firavul fir narativ de mai sus, include portretele în mișcare ale lui Adolf Hitler (cu ocazia întâlnirii sale cu Ion Antonescu), Iosif Stalin (într-o discuție-monolog cu soția sa, Nadejda Alilueva, pasaj eliminat din roman în edițiile din anii comunismului și recuperat după 1989) și Ion Antonescu în momentul de cumpănă al rebeliunii legionare (mareșalul fiind prezentat tot într-o discuție politică extinsă – cu mama sa –, una în care se conturează un personaj ferm, dornic de putere, xenofob și naționalist, dar cu o vână patriotică autentică). Miza *Delirului* e una predominant politică și subversiv istorică – „cu voie de la stăpânire”, desigur, dar o „voie” la care doar un scriitor de anvergura lui Preda putea aspira. Cum sugeram mai sus, componenta istorică recuperatorie a romanului a eclipsat latura ficțională, care pare adesea neglijată: intriga e plată, dând impresia că e mai degrabă un pretext pentru punerea în scenă a istoriei mari (figura și frământările mareșalului Antonescu, rebeliunea legionară din 1941, figura dictatorului nazist Adolf Hitler și cea a dictatorului sovietic I.V. Stalin), personajele sunt schițate în fugă, nu au profunzime, cu excepția celor preluate din Siliștea-Gumeștii *Moromeșilor*, iar cele două componente ale cărții (Istoria Mare și micile istorii individuale) nu se conectează convingător. Romanul are ceea ce prozatorii numesc „găuri”, inconsecvențe, inserturi greu explicabile altfel decât printr-un calcul ideologic al autorului (cum sunt, de exemplu, trecerile bruște la scenele cu comuniștii ilegaliști, nejustificate de logica narațiunii), iar succesul lui nu poate fi pus decât pe seama reconstituirii îndrăznețe și bine documentate (cum o repetă și Marin Preda în câteva interviuri) a unei perioade frământate, tulburi, o perioadă de criză care în anii 1970 era prea puțin cunoscută în datele ei reale de publicul autohton.

Fără a nega cu totul meritele *Delirului*, Eugen Negrici îl consideră „o carte înșăilată în mare grabă din informații de presă, din texte de popularizare și din povestirile unor martori” (Negrici 2008, 95). Cam același lucru îl afirmă și Nicolae Manolescu, care, în *Istoria sa critică...*, tratează cu destulă duritate atât romanul anterior al lui Preda, *Marele singuratic*, cât și cel discutat aici, despre care scrie:

„Nu e mai bun *Delirul*, deși cu mult mai ambițios. [...] Specia literară a *Delirului* este istoria romanțată. Atât formula, cât și faptul de a se referi la o perioadă

necunoscută generațiilor noi, redusă în tratatele de specialitate la o frazeologie ideologică fără miez, au făcut succesul de librărie al romanului, altminteri mediocru.” (Manolescu 2008, 959-960)

Nici măcar un apărător infatigabil al lui Preda, cum a fost criticul Eugen Simion, nu poate ignora acest dezechilibru narativ. „Ce se poate obiecta prozatorului”, scrie el în 1978, „nu este faptul că a adus *istoria* în *roman*, ci altceva: *istoria* tinde să domine, într-un chip copleșitor uneori, *ficțiunea*. Dar *Delirul* nu este un roman încheiat” [căci Marin Preda era încă în viață și promisese un al doilea volum] „și este de așteptat ca în desfășurarea ulterioară Marin Preda să pună accentul pe ficțiune, echilibrând, astfel, planurile cărții” (Simion 1978, 454, subl. aut.). În linii mari, Simion își va păstra aceeași opinie reținută și după căderea comunismului, peste patru decenii, când, la o reeditare necenzurată a cărții, va afirma:

„*Delirul* este [...] nu un mare roman (ca *Moromeții* și *Cel mai iubit dintre pământeni*), dar un roman curajos, cu scene formidabile (povestea de iubire rustică de la început), bine lucrate, uneori foarte subtile (ezitățile medicinistei Luchi, sinceritatea ei derutantă) și, în genere, *Delirul* mi se pare și azi, când îl recitesc, o carte care își asumă o temă gravă: cum trec trei-patru tineri printr-o mare tragedie a istoriei.” (Simion 2009, 28)

De fapt mai toți criticii care au comentat *Delirul* fie înainte, fie după 1989, au simțit că miză cărții este cea istorică și, chiar dacă au încercat să o analizeze ca pe o operă de ficțiune, au alunecat inevitabil în comentarii despre latura recuperatorie, istorică și – în context – accentuat politică a ei. „*Delirul* lui Marin Preda nu se îndepărtează însă de faptă”, scrie Cornel Ungureanu, „transcrierea *adevărului* pare pariul marelui scriitor, în această carte, cu destinul său de romancier, ca om al istoriei. Prozatorul stă lângă document, transcrie documente, fără a ignora existența vie, timpurile moderne, *concluziile* ce se cer a fi trase” (Ungureanu 1985, 253). Gabriel Dimisianu îl cataloghează astfel imediat după apariție: „Roman al individului, noua carte a lui Marin Preda e totodată roman al istoriei, *roman politic*” (Dimisianu 1975, *apud* Simion 2023, 150, subl. mea). Un alt critic din epocă, Cornel Regman, încearcă să nege – neconvingător, cu un efect mai degrabă opus – dominantă documentară, istorică și politică, a romanului, recunoscând însă că acesteia i se datorează succesul cărții:

„Nu e și nu devine un roman <documentar> *Delirul*, în genul bine-cunoscutelor reporterizări ale documentului, și dacă mulți cititori sunt interesați mai ales de ineditul <materiei> istorice și de inițiativele incontestabil curajoase ale autorului în această direcție, nu-i mai puțin adevărat că materia aceasta este supusă unui gen de plasticizare <moromețiană>...” (Regman 1975).

Cu siguranță că Marin Preda bănuia cât interes avea să stârnească o asemenea temă din istoria recentă, indiferent de ambalajul ei ficțional necesar. Era previzibil și că *Delirul* va avea ecouri în afara granițelor țării, tot din pricina sensibilității material

istoric și a felului în care a fost el prelucrat de prozator. În 14 mai 1975 – deci la scurt timp după apariția primei ediții a cărții –, în revista săptămânală „Literaturnaia gazeta”, una dintre cele mai vechi și mai prestigioase publicații culturale din Rusia și din Uniunea Sovietică, a apărut un articol intitulat „Când <istoricul> îl induce în eroare pe artist”. În articolul respectiv, semnat de K. (Konstantin) Savin, romancierul român era criticat pentru falsificarea sau necunoașterea istoriei, pentru felul deformat în care prezintă evenimentele din 1940-1941 în *Delirul* – subtextul fiind însă, evident, unul politic: sugestia că în România, o țară socialistă, prietenă și „tovarășă” cu Uniunea Sovietică, se încearcă revizuirea istoriei și reabilitarea unor personaje condamnate pentru crime de război împotriva URSS. Autorul articolului cunoștea, desigur, foarte bine poziția proeminentă a lui Marin Preda în România, precum și faptul că o asemenea carte nu ar fi putut să apară – nu ar fi trecut nici măcar de cenzură – fără aprobarea înaltelor foruri politice românești.

Nu am avut acces la articolul lui Savin din „Literaturnaia gazeta”; trimiterea am preluat-o dintr-o replică pe care o dă foarte rapid, după doar două săptămâni, criticul Ovid S. Crohmălniceanu în „România literară”, replică intitulată *Când criticul...* Crohmălniceanu adoptă un ton agresiv:

„Începând chiar cu titlul dat foiletonului, K. Savin adoptă o atitudine de superioritate profesorală atotștiutoare, socotindu-se perfect abilitat să-l învețe pe Marin Preda cum să-și scrie cartea. Textul păstrează apoi neschimbat acest ton al dăscălierii <de sus>, autorul *Moromeților* – admirabilă și clarvăzătoarea analiză a <dramei pământului> din perspectiva socialismului – fiind tratat ca un biet ignorant, care a făcut greșea să nu stea în banca lui, și, nerămânând doar la conflictele familiale rurale, îndrăznește să treacă hotarele satului Siliștea-Gumești și să discute probleme ale istoriei contemporane...” (Crohmălniceanu 1975)

și încheie astfel: „Ne vine greu să înțelegem cum *Literaturnaia gazeta* a adăpostit în paginile ei o astfel de intervenție inacceptabilă, orice pretexte și-ar găsi” (Crohmălniceanu 1975, *apud* Simion 2023, 499). Cei familiarizați cu atmosfera epocii și codurile specifice ei își pot da seama imediat că aparenta polemică literară ascunde în spatele ei o dispută politică. Iar duritatea replicii venite dinspre criticul român are și ea, desigur, un substrat politic – cu două decenii în urmă nici un literat român, nici măcar Crohmălniceanu, nu ar fi îndrăznit să elaboreze un asemenea atac la adresa unei publicații sovietice (și nici nu l-ar fi publicat nimeni) –, substrat în deplină consonanță cu tema romanului. Literatura era pe atunci o armă, folosită sistematic în Războiul Rece.

În același context, merită amintit un alt articol apărut în străinătate și dedicat romanului lui Preda. Publicat în săptămânalul vest-german de largă circulație „Der Spiegel” în iunie 1975 și intitulat *Das Delirium*, articolul are subtitlul (în traducere aproximativă) „Antonescu, dictatorul din timpul războiului și prieten al lui Hitler, este reabilitat într-un roman – pentru că a luptat împotriva rușilor”. Textul apare nesemnat, cel puțin în varianta online disponibilă actualmente pe internet, și menționează atât polemica Savin-Crohmălniceanu, cât și prezența în roman a unei scene cu Ionică

Dascălu, un adolescent ilegalist arestat de jandarmi, bătut sistematic și purtat din post în post până la el în sat, dar în care articolul din „Der Spiegel” descoperă – cum au făcut, fățiș sau pe tăcute, majoritatea cititorilor – figura adolescentului Ceaușescu, tânărul comunist ilegalist, așa cum era prezentat președintele României socialiste în istoria omagială oficială. Mai mult, autorul articolului din „Der Spiegel” sugerează că Nicolae Ceaușescu ar susține tacit, prin neintervenție, viziunea lui Preda din *Delirul*.¹

Desigur, au apărut și cronici, mai mult sau mai puțin elogioase, în care sunt discutate evoluția protagonistului, Paul Ștefan, complexitatea erotică a relațiilor lui – la țară și în București –, dinamica interrelațională a personajelor, țesătura socială a Bucureștiului, așa cum transpare în romanul lui Preda, etc., dar pe ansamblu a rămas senzația că *Delirul*, cum o sugerează chiar titlul lui, e esențialmente un roman istoric cu relevanță politică sau un roman politic cu rădăcini în istoria recentă, în care un dictator cuprins de un delir de grandoare (sau doi dictatori, în varianta necenzurată, post-1989, a cărții) aruncă lumea în haos. Așa că instrumentalizarea politică a *Delirului*, pe care o deplânge Preda însuși², nu e deloc surprinzătoare, ci adecvată epocii în care a apărut și, pe de altă parte, conținutului cărții, unde, furat de impulsul de reconstituire a istoriei, romancierul își transformă personajele ficționale în simpli spectatori sau victime involuntare ale acestei istorii mari.

Trei versiuni ale *Delirului*

După cum am spus, *Delirul* a apărut într-o primă ediție la începutul anului 1975. La șase luni după apariție, date fiind epuizarea rapidă a tirajului și interesul imens declanșat de roman, s-a publicat o nouă ediție, revizuită și adăugită de autor cu rapiditate, în doar trei-patru luni. Până la căderea regimului comunist, Editura Cartea Românească a mai publicat o a treia ediție – postumă – în 1987, ediție ce reproduce textul celei de-a doua, ultima revizuită de autor, care probabil că ar fi rămas și cea definitivă dacă regimul comunist nu ar fi fost răsturnat în decembrie 1989. După căderea acestuia, în 1991, la recent înființata Editură Expres va apărea o „ediție necenzurată” (cum apare scris vizibil pe coperta întâi), ediție îngrijită și prefațată de Ion Cristoiu.

Gestul recuperator întreprins de Cristoiu era așteptat și previzibil. Nu cred că își va fi imaginat cineva că edițiile anterioare ale romanului, apărute în România socialistă, nu au fost cenzurate într-un fel sau altul. Întrebarea la care voi încerca să răspund aici este în ce măsură au fost afectate de tăieturile și decupajele cenzurilor și cât de mult se deosebesc versiunile tipărite ale *Delirului* de manuscrisul original al lui Preda. Mai mult, în cadrul unei discuții mai ample despre recuperarea după 1989 a unor opere

¹ „Das Delirium. Der Kriegs-Diktator und Hitlerfreund Antonescu wird romanhaft rehabilitiert – weil er gegen die Russen kämpfte”, <https://www.spiegel.de/politik/das-delirium-a-78aef99c-0002-0001-0000-000041496370>.

² Prozatorul declara într-un interviu acordat lui Petre Cîrdu în 1976: „...despre *Delirul* s-a scris în presa de mare tiraj din R.F.G., Italia, Franța, S.U.A., Israel, până și în Noua Zeelandă a apărut un articol, dar nici un editor nu s-a grăbit să-mi propună un contract, din pricina sugestiei din aceste articole că ar fi vorba de reabilitarea fostului dictator român, aliat al lui Hitler, Antonescu. Firește, nu e vorba de nici o reabilitare, deși fostul dictator e prezent masiv în roman. Dar nu e romanul lui” (în Preda 1989, 538).

literare originale, mutilate de cenzură în anii comunismului, ar merita să stabilim, atât cât este posibil, și cum s-a realizat – sau *dacă* s-a realizat – această restaurare a originalelor, indiferent dacă au fost cenzurate *ante* sau *post imprimatur*.

Pentru o asemenea investigație asupra cenzurii *ante imprimatur* și a posibilei recuperări a versiunilor originale, *Delirul* este unul din cele mai potrivite cazuri de studiu. Având o temă atât de sensibilă și abordând istoria recentă dintr-o perspectivă atât de interpretabilă, chiar deviaționistă față de linia oficială a partidului unic (cum s-a văzut deja), romanul lui Preda va fi reprezentat de la bun început o sarcină dificilă pentru cenzorii și redactorii de carte ai momentului. Cenzurarea lui trebuia făcută cu maximum de vigilență ideologică, în așa fel încât aceștia să nu poată fi acuzați de neglijență sau, mai rău, de intenții dușmănoase, revizioniste, de conivență cu autorul. Poziția cenzorilor era foarte delicată și în raport cu Preda, autoritatea lor fiind subminată de prestigiul și autoritatea romancierului – un clasic în viață, unul din autorii reprezentativi ai regimului și, pe deasupra, directorul editurii la care urma să apară cartea. În astfel de situații (Preda nefiind unicul autor cu greutate din epocă, ci doar cel mai important), în care pozițiile de putere ale celor două părți erau într-un aproximativ echilibru, cenzura manuscriselor lua de obicei forma mai diplomatică a „negocierilor” și probabil că așa s-a întâmplat și în cazul *Delirului*.

Nu știu să fi făcut cineva până acum o colaționare a multiplelor ediții ale romanului, însă unul dintre episoadele consistent cenzurate este în general cunoscut, iar cenzurarea lui era un fapt știut încă dinainte de 1990 în cercurile de apropiați ai autorului. Este vorba despre așa-numitul „monolog al lui Stalin”, fragment inclus în dactilograma romanului și de care Marin Preda era foarte mândru¹. Existența lui era cunoscută în lumea literară, devenise întrucâtva chiar legendar², dar – fapt previzibil – a fost eliminat în toate edițiile comuniste ale romanului, fiind recuperat abia după 1989.

Ion Cristoiu, îngrijitorul primei ediții necenzurate a cărții, scrie în prefața acesteia:

„Prelucrând cărți și documente, romanul caută să descifreze delirul istoriei și prin pătrunderea în intimitatea marilor actori ai momentului: Antonescu, Hitler, Stalin. Condițiile timpului au făcut imposibilă includerea în textul apărut a capitolului consacrat lui Stalin. În absența acestuia, gândirea scriitorului apare incompletă. Stalin rămâne, alături de Hitler, personajul principal al piesei care s-a numit cel de-

¹ În „Carnetul de atelier al romanului *Delirul* [1973]” Marin Preda notează: „Am scris, în anul care a trecut, într-o zi și o noapte, una din «marile scene», moartea Nadejdei Alilueva Stalin, pe care o recitesc adesea și mă pun pe picioare în orele mele grele” (Preda 2004, 289).

² Un istoric literar de talia lui Marian Popa, cu o perspectivă discutabilă asupra specificității literaturii române, dar altfel un foarte bun cunoscător al culiselor literare autohtone, scrie în *Istoria... sa*, apărută într-o primă ediție mult după Revoluția din Decembrie, în 2001, că „...manuscrisul tratând problema stalinistă a dispărut” (Popa 2009, II, 634). Informația e, cum se știe, eronată, iar greșeala se datorează, probabil, faptului că în 1987, pe când era lector de limba și literatura română la Universitatea din Köln, Popa refuzase să revină în țară și rămăsese în Republica Federală Germană: comentariul lui reflectă legendele care circulau la acea vreme în România comunistă în legătură cu *Delirul*. E straniu însă că Popa, a cărui acribie biobibliografică este faimoasă, susține ideea dispariției aceluia capitol în 2001, la peste un deceniu de la publicarea lui în România.

Al Doilea Război Mondial. [...] Citind capitolul dedicat lui Stalin, ne putem da seama de ce n-a văzut lumina tiparului. Pe lângă lucida denunțare a imperialismului rusesc, Marin Preda dezvăluie necruțător esența sistemului comunist: înăbușirea personalității umane.” (Cristoiu 1991, XI, XIII)

Ideea e susținută ulterior – independent de Cristoiu – de Ovid S. Crohmălniceanu, un apropiat al lui Marin Preda, în *Amintiri deghezate*, un volum de memorii literare apărut după căderea comunismului:

„Marin scrisese un capitol despre momentul când Stalin află că soția lui și-a pus capăt vieții și interpretează gestul ca pe o trădare a încrederii lui, câtă mai era dispus să acorde el oamenilor, fie și foarte apropiați. Așa a început, sugera Preda, delirul suspicios al celui care avea să vadă apoi peste tot comploturi și urzeli infernale. Episodul corespundea într-un fel de simetrie artistică momentului când Hitler mușcă furios covorul. Cititorul trebuia să se întrebe, după Preda, ce putea face un nebun mic (Antonescu) între doi nebuni mari? Din păcate, Marin a fost nevoit să renunțe la capitolul cu Stalin și întreaga construcție, plină de sens, s-a prăbușit, una din coloanele ei principale fiind înlăturată.” (Crohmălniceanu 1994, 121-122)

Cristoiu își va relua ulterior comentariul pe blogul său personal, sintetizând ideea și punând-o în contextul epocii:

„Scriam în această introducere de tip avertisment că romanul se întemeia, în concepția lui Marin Preda, pe doi stâlpi susținători: Monologul lui Hitler și Monologul lui Stalin [*sic!*]. De aici plecând se desfășura demonstrarea eminentă artistică a tezei despre Delirul Istoriei. La apariție, în 1975, romanul avea doar monologul lui Hitler. La vremea respectivă *nimeni dintre cei neinițiați* nu știa că monologul lui Stalin, scris de Marin Preda, lipsea din ediția tipărită. Nu avem date despre ce s-a întâmplat de fapt. Succesul romanului a fost atât de mare[,] încât nimeni nu și-a pus întrebări.” (Cristoiu 2022, subl. mea)

Dacă așa stau lucrurile – cum pare foarte probabil –, atunci e de presupus că, în ciuda competenței criticilor care au recenzat cartea și a bunelor intenții ale acestora, în partea care ține de latura documentar-istorică a romanului *toate* comentariile și analizele publicate înainte de 1990 sunt involuntar eronate de la bun început, căci ele nu au putut lua în calcul lungul (și absentul/cenzuratul) monolog al lui Stalin, replică în oglindă la cel al lui Hitler, monolog care în ediția necenzurată ocupă peste douăzeci de pagini. În absența uneia dintre cele două „coloane principale” (cum le numește Crohmălniceanu), a unuia dintre cei doi „stâlpi susținători” (cum scrie Cristoiu) care constituie structura de rezistență a cărții în plan istoric și justifică titlul simbolic al romanului, această structură este ea însăși viciată și, în consecință, judecarea ei critică e falsificată de imposibilitatea unei evaluări complete a viziunii autorului. Imaginea de ansamblu o putea oferi doar o ediție necenzurată, apărută abia după 1989, și chiar dacă am presupune – cu destulă îndreptățire – că unii dintre criticii care au comentat cartea s-au numărat printre „inițiați” și aveau cunoștință de capitolul cenzurat, tot nu ar fi putut să îl menționeze în cronicile lor – evident, tot din pricina cenzurii.

În plus, într-un interviu apărut în 2009 în „Jurnalul național” Cristoiu atinge o problemă sensibilă legată de comentariile critice apărute la *Delirul* în perioada comunistă: „...în plan oficial nu s-a putut face o critică de conținut. Fiind o carte despre Antonescu, unde Antonescu apărea într-o altă ipostază decât cea de trădător cu care ne obișnuise[ră]m până atunci (din acest motiv a și fost un succes uriaș), din cauza cenzurii, nu putea să apară nici o referire la Antonescu”. Mai mult, el sugerează că impactul autentic al romanului în epocă, cel neoficial, „de fapt adevărata receptare a operei lui Marin Preda, o avem în notele Securității. Pentru că Securitatea a consemnat cu rigurozitate toate notele consemnate de Nicolae Manolescu, ce spuneau legionarii, ce spuneau foștii politicieni interbelici...” (Cristoiu 2009).

Totuși Cristoiu se înșală atunci când afirmă că „nu avem date despre ce s-a întâmplat de fapt”, așa cum se înșală – în strictă legătură – și când adaugă că „Era greu de închipuit că romanul a fost cenzurat. [...] După opinia mea, Marin Preda e cel care s-a autocenzurat” (Cristoiu 2022). O dovedește o relatare a lui Ovid S. Crohmălniceanu din volumul de memorii amintit anterior, plasată imediat după comentariul asupra celor două coloane ale romanului (capitolele cu Hitler și Stalin), despre o conversație purtată cu Marin Preda asupra riscului ca episodul cu Stalin să fie eliminat de cenzură:

„Când am discutat foarte puținele șanse ca episodul să <treacă>, Marin mi-a dezvăluit, ștergându-și îndelung ochelarii și încrețind fruntea, tactica lui: <Eu îl bag în carte (capitolul), toți or să sară pe el. Am să-l scot până la urmă, dacă nu se va putea altfel, dar tocmindu-mă. Ca să cedez, o să-mi lase altele...> Stratagema i-a reușit într-adevăr. Mai bine însă, zic eu acum, eșua și publica romanul după o vreme așa cum îl gândise.” (Crohmălniceanu 1994, 122)

Mărturisirea făcută de Preda lui Crohmălniceanu arată nu doar că romancierul nu s-a autocenzurat, cum presupunea Ion Cristoiu, ci, mai mult, că a inclus intenționat respectivul capitol în manuscrisul predat pentru aprobare și BT („bun de tipar”), ca monedă de schimb, de negociere. Acceptând previzibila lui eliminare, Marin Preda sconta pe faptul că, satisfăcuți de o victorie atât de consistentă, cenzorii o să „lase altele” – ceea ce pare-se că s-a și întâmplat.

De fapt complexitatea cazului *Delirul* – motivul pentru care am ales să îl comentez aici – e dată tocmai de complicatul și imprevizibilul joc al îndrăzelilor, compromisurilor calculate, concesiilor, falselor cedări și înșelătoriilor la care până și un autor de anvergura și prestigiul lui Marin Preda era nevoit să se preteze în confruntarea cu cenzura. Acest joc e și cel care face ca recuperarea unui text *original, autentic și integral* al romanului în discuție să fie atât de problematică.

Cum spuneam mai sus, există trei ediții pe care le putem folosi ca reper pentru a reface traseul încurcat al *Delirului* și demersurile de recuperare a ceea ce va fi fost – cât a fost – textul original: prima ediție din 1975 (numită în continuare *Delirul A*), a doua ediție, revizuită și adăugită, din același an (numită mai departe *Delirul B*) și ediția necenzurată din 1991 (pe care o putem numi *Delirul C*). Între ele există diferențe notabile, care îngreunează recuperarea unui text *unic, integral*, așa cum îl va fi dorit sau gândit inițial Marin Preda. În studiul de față (și într-unul ulterior, dedicat traseului

postcomunist al romanului) o să reconstituim pe cât posibil traseul edițiilor, oprindu-ne la pasajele, capitolele sau chiar cuvintele ce au fost modificate/înlocuite pe parcurs, pentru a arăta că deocamdată nici o ediție, fie ea critică sau populară, nu reușește să integreze toate schimbările, tăieturile, înlocuirile, adăugirile operate de autor (sau de cenzori) sub presiunea contextului.

În primul rând, să reținem că în prima ediție (*Delirul A*, din ianuarie 1975) nu apare – cum nu va apărea în nicio ediție dinainte de 1990 – episodul, întins pe aproape două capitole, ce include lungul și cinicul discurs explicativ al lui Stalin, sub formă de monolog și apoi de dialog retrospectiv cu soția lui, Nadejda Alilueva. În intenția autorului, el ar fi fost inclus la începutul părții a V-a, în capitolele I și II, iar acum, la o privire retrospectivă, prin comparație cu edițiile postdecembriste, putem vedea clar tăietura: capitolul I al primei ediții are doar o pagină (!), celelalte cinci-șase pagini fiind eliminate de cenzură, iar capitolul al II-lea, ce include dialogul extins al lui Stalin cu Nadejda, nu apare deloc, fiind înlocuit cu un capitol II care în edițiile necenzurate (și în intenția autorului) este de fapt capitolul al III-lea (v. Preda 1975a, 375-376; Preda 1991, 377-400). Mă întreb dacă scurtimea neobișnuită a acelui capitol I, păstrat în aceeași formă și în edițiile din iulie 1975 și din 1987, nu le va fi dat de bănuirile cititorilor suspicioși din anii comunismului. În mod sigur însă apropiată lui Preda din lumea literară care știau de existența – și eliminarea – capitolului respectiv își puteau da seama cu ușurință că *acolo* se făcuse tăietura, chiar dacă nu apucaseră să citească în particular manuscrisul original (cum probabil că o făcuse Crohmălniceanu).

Tot în *Delirul A* apare un capitol controversat, capitolul al XI-lea din partea a doua, ce îl are ca personaj pe Ionică Dascălu, adolescentul ilegalist purtat din post în post de jandarmi brutali și grosolani, băiețandru în care mai toți cititorii și criticii au văzut o reprezentare propagandistică a tânărului Nicolae Ceaușescu, adică o concesie deloc subtilă făcută de Preda liderului suprem al țării (v. Preda 1975a, 161-169). Capitolul respectiv are o justificare strategică, însă nu de strategie narativă, ci socio-politică, de context, la fel ca disponibilitatea de a renunța la capitolul cu monologul lui Stalin ca „să-mi lase altele”, cum scria Crohmălniceanu că ar fi zis Preda. De altfel, parcă pentru a bate și mai tare la ochi, el este inserat artificial, fără nicio legătură cu firul narativ principal sau cu altele secundare; e un capitol parazitar, o excrescență a cărei inadecvare nu putea să nu iște comentarii și asociații. Prin urmare, tânărul ilegalist e identificat rapid de cititori cu Ceaușescu încă de la apariția cărții, deși această identificare nu apare – nici nu putea să apară – în vreuna din recenziile publicate la acea vreme în țară. Apare însă în articolul din „Der Spiegel” menționat anterior, precum și în comentariul foarte critic la adresa *Delirului* făcut de Monica Lovinescu la Radio Europa Liberă în aprilie 1975:

„...ce sens poate avea lunga descriere a tânărului comunist dus, din post în post, de jandarmi, când n-a fost decât un fapt divers neobservat? Numai *acum* [subl. aut.], când tânărul de pe vremuri s-a transformat în stăpânul țării (Nicolae Ceaușescu), faptul nu numai că e înregistrat, dar devine de-a dreptul legendar – și Marin Preda îl tratează ca atare” (Lovinescu 1975, *apud* Preda 2009, 485).

Când deschide discuția despre romanul în cauză, Marian Popa amintește în *Istoria...* sa exact „insertiile de conformare indirectă” făcute de Preda, avansând și el ideea că „un episod prelucrează deferent legenda băiatului revoluționar Nicolae Ceaușescu” (Popa 2009, II, 634). Eugen Negrici face aceeași identificare în *Literatura română sub comunism*: „Ediția a II-a [a *Delirului*] – apărută după ce sovieticii, șoimii partidului și foștii ilegaliști se arătasera indignați – atașează un capitol confecționat la repezeală, care dă satisfacție <cârmaciului> însuși, lăsându-l să se recunoască în persoana unui tânăr și dârz revoluționar hăituit de jandarmi” (Negrici 2008, 95).

(Aici este necesară o mică observație: deși identificarea făcută de Negrici susține direcția generală de interpretare, totuși criticul face o confuzie – altfel nesemnificativă în context și rarisimă în scrierile sale – atunci când vorbește despre „atașarea” capitolului despre tânărul ilegalist la ediția a doua. Preda va introduce în a doua ediție a romanului un capitol integral cu un (alt) erou comunist și alte câteva pagini de conformare ideologică, dar povestea parazitara a adolescentului revoluționar e inclusă de romancier *încă din ediția întâi*, fiind apoi păstrată în toate edițiile *Delirului* din anii comunismului.)

Există și critici (mai puțin numeroși) care nu aderă la această interpretare. Unul dintre ei este Nicolae Manolescu, care, analizând romanul lui Preda, e de părere că:

„Nu e însă lesne probabilă identificarea, decât dacă luăm în considerare esopismul romanului nostru politic din acei ani, și, în acest caz, episodul este mai degrabă o dovadă de curaj decât o concesie, fiindcă lui Ceaușescu însuși n-avea cum să-i placă un rol în care el, eroul național, era umilit și batjocorit de jandarmi ca un simplu și la propriu mucos” (Manolescu 2008, 961).

În ciuda acestor rețineri ale lui Nicolae Manolescu, înclin să văd în argumentația sa o mostră de *wishful thinking*, căci, în contextul epocii, nu doar criticii literari profesioniști, ci și marea masă a cititorilor, cărora legenda activității ilegaliste a lui Nicolae Ceaușescu le era inculcată propagandistic, îl „recunoșteau” în personajul din *Delirul* pe conducătorul României socialiste. Iar Preda cu siguranță știa foarte bine asta.

* * *

Ediția a doua a romanului (*Delirul B*) include câteva modificări consistente, făcute de autor în decurs de doar câteva luni (din ianuarie până prin mai-iunie, maximum iulie 1975). Nu voi insista aici asupra lor: ele sunt enumerate la finalul textului de față, în „Tabelul 1: Marin Preda, *Delirul* – modificări și variante”. Le voi menționa doar pe cele mai ilustrative pentru influența mediului politic și a presiunilor ideologice asupra creației literare autohtone.

În cazul acestei reeditări „revizuite și adăugite” e greu să mai vorbim despre un proces de intervenție exterioară asupra textului: cenzurarea și „negocierile” se făcuseră înainte de acordarea BT-ului pentru prima ediție. Totuși Marin Preda face, mai degrabă decât revizuirii, niște adăugiri care sunt la fel de parazitare ca și capitolul dedicat tânărului ilegalist. În primul rând introduce în partea a treia un capitol (VII) unde, întrerupând firul narativ central, relatează destinul comunistului Nicolae Masă, strungar la Atelierele Grivița, care este arestat, torturat cu sălbăticie și în cele din urmă împușcat

de polițiști (v. Preda 1975b, 293-312). Capitolul respectiv este o mostră de literatură propagandistică demnă de anii 1950 și nu are nicio utilitate narativă, ci doar ideologică, e introdus artificial, e fals în conținut și conformist în intenție. Apoi romancierul renunță la scena – e drept, grotescă, dar memorabilă – cu masturbarea colectivă a ziaristilor de la *Ziua* după înăbușirea rebeliunii legionare, înlocuind-o cu un scurt comentariu despre una dintre consecințele momentului: salvarea involuntară a comuniștilor închiși la Jilava:

„Și astfel nici acel aconto teribil promis comuniștilor de la Jilava, [*sic!*] nu avu urmări... Legionarii nu puseseră mâna pe puterea deplină ca s-o facă. Și nici în timpul rebeliunii nu avuseseră nici timpul[,] nici puterea să se răfuiască, în felul lor sângeros cu cei întemnițați dincolo de celula 20: demult închisoarea era păzită de armată.” (Preda 1975b, 379)

Mă întreb dacă aici Marin Preda nu a urmărit și o ironie subtilă atunci când a înlocuit masturbarea cu comuniștii. Însă logica modificării e tot una ideologică.

În fine, spre finalul cărții, atunci când Paul Ștefan se află în Odessa, ca reporter de război, după scena în care este rănit în umăr și înainte de menționarea exploziei de la comandamentul militar român, Preda introduce o întâlnire a acestuia cu Titus Diaconescu, jurnalist la ziarul „Tempo” și comunist convins, care îi prevestește victoria bolșevismului în România și critică războiul împotriva Uniunii Sovietice, avertizând:

„Să nu crezi că toată lumea a capitulat în această aventură. Partidul Comunist, mic la număr, dar puternic în credința lui[,] a lansat un manifest către țară, către poporul român, muncitori, țărani, soldați, bărbați și femei, tineri și bătrâni, în care se spune că bandiții fasciști germani au aruncat poporul german în război contra Rusiei și au atras în acest atac mișelesc și alte popoare subjugate, în ciuda tratatului de neagresiune și amicitie încheiat între cele două țări” (Preda 1975b, 503-504).

E drept că în acest pasaj conformist, plasat ideologic „pe linie”, Preda inserează o referință directă la pactul Ribbentrop-Molotov, care în spațiul românesc constituia unul dintre tabuurile istoriei celui de-Al Doilea Război Mondial, dar, pe ansamblu, paginile cu jurnalistul de la „Tempo” introduse în ediția adăugită par a fi o concesie suplimentară făcută de romancier regimului comunist. Nici numele ziarului la care lucra Titus Diaconescu nu pare a fi ales întâmplător. În perioada interbelică a existat o publicație numită „Tempo!”, care apărea de trei ori pe săptămână între anii 1933 și 1940 (deci dispăruse în perioada întâlnirii dintre Al lu’ Parizianu și Titus Diaconescu). Gazetă cu orientare democratică de stânga, „Tempo!” l-a avut printre colaboratorii săi fideli pe poetul Geo Bogza, autor cu simpatii comuniste, care a publicat aici atât versuri (cum ar fi ciclul *Ioana Maria. 17 poeme*, în 1937), cât și articole de atitudine socială și politică, iar printre cei care au semnat în paginile ei se numără și Zaharia Stancu, Sergiu Dan sau Victor Eftimiu.¹

¹ Informațiile despre gazeta „Tempo!” sunt preluate din articolul de dicționar „Tempo!” de Augustin Pop, inclus în *Dicționarul general al literaturii române*, vol. 8 (T-Z), p. 92-93.

Modificările, adică adăugirile făcute la ediția a doua, par astăzi cel puțin bizare. Romanul trecuse deja prin cenzură, fusese aprobat, publicat, și avusese parte de cronici pozitive din partea criticilor literari și de un succes fulminant în rândul cititorilor. Și atunci de ce ar fi fost necesar ca Marin Preda, prozatorul cu cel mai solid prestigiu dintre toți scriitorii români ai momentului, „perceput ca director de conștiință de tot mai mulți intelectuali speriați de evoluția regimului” (Negrici 2008, 94), să facă o asemenea reverență regimului comunist, suplimentându-și romanul cu scene ce susțineau și validau mitologia comunistă autohtonă? În acel moment, când Ceaușescu abia începea să „strângă șurubul” și să restrângă libertățile oferite anterior artiștilor (și nu doar lor), pe Preda regimul comunist nu avea nici cu ce să îl ademenească, nici cu ce să îl amenințe – sau cel puțin așa presupunem azi, știind, de exemplu, că un scriitor ca A.E. Baconsky, autor important, dar nici pe departe atât de prestigios ca autorul *Moromeților*, și-a putut permite să publice fraudulos în Occident, fără consecințe grave ulterioare, un roman distopic respins de cenzură în România.¹ Nu știm însă și nici nu putem afla circumstanțele momentului. Ne-am putea imagina un Marin Preda precaut după atacurile la adresa cărții sale lansate din străinătate, atacuri care se pare că l-au afectat destul de mult, după cum o arată un fragment dintr-un interviu dat de el în 1977:

„În *Der Spiegel*, apoi în *L'Express*, au apărut articole scabroase și absurde în același timp, care ne arată că liniștile și atât de sigurele pe ele săptămânale occidentale [...] scriu adesea și după ureche despre lucruri pe care nu le cunosc în esența lor, și care nu exprimă decât ipoteze de senzație, speculații fără temei, menite doar să alimenteze curiozitatea cititorului pe care nu le-ar interesa [*sic!*], să zicem, adevărul unei situații de cultură dintr-o țară pe care în general o cunoaște puțin. [...] Săptămânalele pomenite, ca și alte ziare europene, acreditați ideea că această carte ar fi fost <comandată>, <aprobată> etc., neconcepând ideea că în România se poate scrie o carte în mod liber. Mărturisesc că m-au scârbit aceste grosolane mistificări ale adevărului.” (Preda 1989, 556, subl. mea)

E greu să îți stăpânești un zâmbet trist văzând cum Preda proclamă cu îndârjire libertatea scriitorului român din comunism, deși știa foarte bine că tocmai cartea folosită ca argument al acestei libertăți include pasaje scrise cu gândul la organele de cenzură, cu scopul de a le slăbi intransigența (cum este capitolul despre tânărul ilegalist), și că, pe de altă parte, forma ei finală, rezultatul unei confruntări cu respectiva cenzura, era una trunchiată, mutilată. Tonul din acest fragment de interviu nu este al unui disident – și adevărul e că Preda nici nu a fost așa ceva, deși nu a fost nici un scriitor aservit regimului. A fost, după toate aparențele, un autor care a încercat din răspuțeri, atât cât a fost posibil în epocă, să își păstreze un grad cât mai mare de libertate auctorială, negociind cu ideologii și cenzorii regimului, manifestându-și flexibilitatea, chiar conformismul, atunci când era nevoit să o facă și forțând limitele admise atunci când simțea că ar putea să le forțeze. Azi știm că *Delirul* a fost cenzurat și că Preda

¹ E vorba de *Biserica neagră*, roman propus pentru publicare la Editura Cartea Românească în 1971, respins (din motive politice) și apoi trimis pe căi oculte în Occident, în R.F. Germană, unde a apărut în 1976, cu titlul *Die schwarze Kirche*, la editura Ullstein din Berlinul de Vest.

însuși își asumase riscul cenzurării. Doar demnitatea și orgoliul de autor îl îndemnaseră să scrie acel consistent fragment despre Stalin, de care era atât de mândru, dar despre care știa foarte bine că nu va trece de cenzură și că – probabil – nu-l va vedea publicat niciodată; pe de altă parte, tot Preda își asumă ulterior forma cenzurată a romanului într-o asemenea măsură, încât își numește el însuși romanul „povestea aceea cu Hitler și Antonescu” (Preda 1989, 553) și, pe tot parcursul interviului citat despre *Delirul*, nu pomeniște nici măcar o dată numele lui Stalin.

Presiunile declanșate de articolele „scabroase și absurde” apărute în afara țării să îl fi determinat să facă exces de zel și să își afirme indirect fidelitatea față de dogmele ideologice ale partidului? Sau vor fi existat și alți factori exteriori de presiune, care i-au impus ori sugerat o asemenea soluție? În lipsa unor informații credibile din cercul apropiaților lui Preda sau, cine știe, din documentele Securității, e greu să formulăm o ipoteză credibilă. Motivele ori constrângerile ce au provocat un asemenea gest de conformare – chiar compromis – vor rămâne, probabil, necunoscute, însă trebuie să fi fost dintre cele mai serioase, de vreme ce l-au determinat pe Marin Preda, un autor cvasi-canonizat, presupus intangibil și dotat de cei din jur cu o aură de disidență, să îl facă. Cert este că adăugirile incluse în *Delirul B* nu sporesc cu nimic valoarea romanului, ci doar îi suplimentează numărul de pagini. Le-aș considera o mostră paradoxală și inedită de *autocenzură post imprimatur*, în care autorul nu își epurează propriul text, ci îl *suplimentează*, îi sporește conținutul narativ pentru a-i accentua conformitatea cu cerințele ideologice ale regimului. Este încă unul din motivele pentru care mi s-a părut că *Delirul* reprezintă un caz complex și extrem de reprezentativ pentru literatura scrisă în perioada comunistă, *literatura/scrisul sub constrângere*, o literatură *bonsai*, deformată, distorsionată, sensibilă ca un seismograf la cele mai mici semne de relaxare sau înăsprire a regimului politic.

Reeditarea *Delirului* din 1987 nu merită discutată: este o reproducere fidelă a ediției din iulie 1975 (*Delirul B*). Marin Preda murise în 1980, așa că această formă a romanului pare a fi și cea definitivă. Merită menționat totuși că versiunea revizuită din vara lui 1975 a beneficiat de cel puțin trei traduceri în străinătate. Prima a apărut în 1980, chiar în anul morții autorului, în Suedia, la casa de editură René Coeckelberghs¹, cu titlul *Vanvettets upptakt* (aprox. „Începutul nebuniei”), în traducerea lui Torbjörn Wessner și Ingrid M. Duke. A doua a fost publicată în 1981 în Slovenia (care pe atunci era una dintre republicile socialiste ale Iugoslaviei), într-o traducere în slovenă făcută de Katja Špurova. Volumul, intitulat *Delirij* și apărut la Cankarjeva založba, includea o prefață de profesorul Richard Sîrbu. În fine, a treia, de data aceasta în limba germană (cu titlul și subtitlul *Delirium: Roman aus dem Bukarest der vierziger Jahre*), a fost publicată în 1984 la Verlag der Nation din Berlin – din Berlinul de Est, în Republica Democrată Germană –, cu o prefață de Eva Behring și în traducerea Elgăi Oprescu. Așadar, deocamdată singurele traduceri ale romanului lui Preda pe care le-am putut detecta sunt cele făcute la *Delirul B*, varianta revizuită, adăugită și cenzurată din anii comunismului.

¹ Fondatorul și proprietarul respectivei edituri era René Coeckelberghs (1936-1989), soțul poetei și eseistei Gabriela Melinescu (1942-2024), emigrată în Suedia în 1975.

Acesta a fost parcursul romanului lui Preda în perioada comunistă și el ilustrează în bună măsură efectul presiunilor – vizibile și invizibile – ale aparatului ideologic și cenzorial asupra creației artistice, presiuni pe care nici măcar un autor de anvergură lui Preda nu le putea evita. Totuși, oricât de dependentă va fi fost literatura de directivele aparatului ideologic în perioada discutată aici, ideea comenzii de partid este cu certitudine exagerată; pe de altă parte, e evident că „partidul a acceptat” publicarea romanului, altfel... n-ar fi fost publicat. Însă, dincolo de reverențele de netăgăduit făcute de Preda regimului (poate ca să contrabalanseze conținutul problematic, poate și ca material de negociere la lectura – și cenzura politică – a manuscrisului), *Delirul* ilustrează o temă predilectă a romancierului, una la care a revenit mereu, prelucrând-o sub diverse forme: cea a efectului marilor momente ale istoriei asupra individului și a lumii mici în care își consumă el destinul, fie că era vorba de individualități, de personalități sau de tipuri reprezentative ori memorabile ale acelei lumi mici. În *Moromeții I și II*, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, în *Delirul (I)* despre asta scrie: despre „omul subt vremi”, vorba cronicarului Miron Costin. Din păcate, aici, în *Delirul*, spre deosebire de celelalte romane amintite, se pune prea mult accent pe vremi și prea puțin pe om. Funcția veritativă a acestui roman îi diminuează valoarea literară și rezistența în timp. Poate volumul al doilea, cel preconizat, dar niciodată scris, ar fi schimbat raportul de forțe – ipoteză pe care însă n-o vom putea verifica niciodată.

Ce se poate spune cu certitudine este că toate modificările suferite de roman la ediția a doua, precum și unele pasaje din ediția princeps, sunt rezultatul unui compromis, a unui co-autorat ideologic, al unei colaborări acceptate (din lipsă de opțiuni) între Marin Preda și cenzorii/ideologii regimului, așa cum s-a întâmplat în cazul tuturor cărților publicate de scriitorii români sub regimul comunist. Agresivitatea și intensitatea cenzurii au variat de la o epocă la alta și de la un autor la altul¹, dar rare au fost textele care au scăpat neștirbite din malaxorul ideologic al aparatului cenzorial. Cazul *Delirului* este unul aparte tocmai prin faptul că, în acea epocă și sub presiunea acelui mecanism, un autor cu o autoritate greu de egalat s-a văzut nevoit să publice în decurs de un an două versiuni ale aceluiași roman.

Ca o consecință directă a acestei realități, destinul editorial al *Delirului* după Revoluția din Decembrie 1989, după căderea comunismului și după eliminarea mecanismelor cenzoriale, va fi unul complex, marcat de încercări de reeditare, restaurare, recuperare, ce au avut ca rezultat o serie de ediții la fel de diferite unele de altele ca și cele de dinainte de 1989. E vorba de peste zece reeditări, dintre care nici una nu poate fi numită fără rezerve ediție definitivă – și nu din vina îngrijitorilor edițiilor, ci ca o remanență a restricțiilor trecutului. Aceste ediții însă vor face obiectul unui studiu ulterior.

¹ Despre această ajustare a cenzurii (sau adaptare a cenzorilor), ce ținea de raportul de forțe între autor și cenzură, vorbește Gabriela Adameșteanu într-un text din *România literară*, comentând apariția volumului ei de proză *Vară-primăvară* din 1989: „Fără îndoială că la avizul de publicare a contat și statutul meu schimbat după *Dimineața pierdută*, când, după cum a spus Mircea Zăciu, aș fi trecut de pe raftul doi pe raftul unu. Cenzura <opera diferențiat>, <nedemocratic>: *quod licet Jovis non licet bovis*” (Adameșteanu 2002).

Referințe bibliografice

- * * *. 2021. *Dicționarul general al literaturii române*, vol. 8 (T-Z). Coordonator general Eugen Simion. București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- Adameșteanu, Gabriela. 2002. *Limitele rescrierii*, in „România literară”, nr. 47, 27 noiembrie 2002.
- Cristoiu, Ion. 1991. *Prevestirile lui Marin Preda*, prefață la Marin Preda, *Delirul*. București: Editura Expres, p. VII-XIV.
- Cristoiu, Ion. 2009. *O carte de meditație asupra istoriei*, interviu realizat de Andreea Tudorica, in *Jurnalul național*, 3 iunie 2009, <https://jurnalul.ro/cultura/carte/o-carte-de-meditatie-asupra-istoriei-509965.html>, accesat în 25 aprilie 2025.
- Crohmălniceanu, Ovid S. 1975. *Când criticul...*, in „România literară”, nr. 22, 29 mai.
- Crohmălniceanu, Ovid S. 1994. *Amintiri deghizate*. București: Editura Nemira.
- Dimisianu, Gabriel. 1975. *Individ și istorie*, in „România literară”, nr. 6, 6 februarie.
- Iovănel, Mihai. 2021. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020*. Iași: Editura Polirom.
- Lovinescu, Monica. 1975. „*Delirul*” de Marin Preda, cronică transmisă la Radio Europa Liberă în 15 aprilie 1975, reproducă ulterior în Monica Lovinescu, *Etica neuitării*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 151-157.
- Manolescu, Nicolae. 2008. *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Negrici, Eugen. 2008. *Iluziile literaturii române*. Iași: Editura Polirom.
- Negrici, Eugen. 2019. *Literatura română sub comunism*. Iași: Editura Polirom.
- Păunescu, Adrian. 2009. *Marin Preda, lui Ceaușescu: „Dacă introduceți realismul socialist, eu mă sinucid!”*, interviu realizat de Claudia Daboveanu, in *Jurnalul național*, 18 martie 2009, <https://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/marin-preda-lui-ceausescu-daca-introduceti-realismul-socialist-eu-ma-sinucid-146403.html>, accesat în 21 aprilie 2025.
- Popa, Marian. 2009. *Istoria literaturii române de azi pe mâine: 23 august 1944 – 22 decembrie 1989*, vol. I-II. București: Editura Semne.
- Preda, Marin. 1975a. *Delirul* [A], ediția I. București: Editura Cartea Românească.
- Preda, Marin. 1975b, 1987. *Delirul* [B], ediția a II-a, ediția a III-a. București: Editura Cartea Românească.
- Preda, Marin. 1989. *Creație și morală*. Ediție îngrijită de Victor Crăciun și Cornelii Popescu. București: Editura Cartea Românească.
- Preda, Marin. 1991. *Delirul* [C], ediție necenzurată. Ediție îngrijită de Ion Cristoiu. București: Editura Expres.
- Preda, Marin. 2004. *Jurnal intim. Carnete de atelier*. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Oana Soare. București: Editura Ziua.
- Regman, Cornel. 1975. *Al lu' Parizianu și ceilalți*, in „Viața românească”, anul XXVIII, nr. 4.
- Simion, Eugen. 1978. *Scriitori români de azi*, vol. I. București: Editura Cartea Românească.
- Simion, Eugen. 2009. *Prefață* la Marin Preda, *Delirul*. București: Editura Jurnalul Național, p. 15-28.
- Simion, Eugen (coord.). 2023. *Cronologia vieții literare românești – Perioada postbelică*, vol. XXI A (1975). București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- Ungureanu, Cornel. 1985. *Marin Preda*, in *Proza românească de astăzi*. București: Editura Cartea Românească, p. 198-263.

Resurse online:

- Cristoiu, Ion. 2022. *În 1975, scriitorul român Marin Preda profetea Destrămarea* [sic!] *Uniunii Sovietice*, pe [cristoiublog.ro](https://www.cristoiublog.ro), 13 septembrie, <https://www.cristoiublog.ro/in-1975-scriitorul-roman-marin-preda-profetea-destramarea-uniunii-sovietice/>, accesat în 25 aprilie 2025.
- „*Das Delirium.*” *Der Kriegs-Diktator und Hitlerfreund Antonescu wird romanhaft rehabilitiert – weil er gegen die Russen kämpfte*, in „Der Spiegel”, nr. 27, 29 iunie 1975, <https://www.spiegel.de/politik/das-delirium-a-78aef99c-0002-0001-0000-000041496370>, accesat în 23 aprilie 2025.

Tabelul 1: Marin Preda, *Delirul* – modificări și variante pre-1989

Nr.	Fragment/pasaj/variantă modificate ori eliminate (marcate aici cu <i>italice</i> sau cu descriere)	Versiune editorială	
		<i>Delirul A</i> Cartea Românească 1975a	<i>Delirul B</i> Cartea Românească 1975b, 1987
	(Fragmentele mai relevante/consistente pentru conținutul sensibil – istoric, ideologic, moral – sunt menționate cu aldine/bolduri .)		
1	„...masele fac atunci revoluție cu program comunist: <i>comunismul pândeste deci orice agitație de mase.</i> ”	Absent	Absent
2	„...colonei din jandarmerie, <i>Ernest Urdăreanu, fost ministru al palatului...</i> ”	Absent	Absent
3	„Domnul <i>Mircea Cancicov</i> , ministru al economiei naționale...”	Absent	Absent
4	a: „Aveau același gând și aceeași voință. Fiul nu luase puterea fără știrea mamei și se spunea, puțini o știau, că într-un anumit moment decisiv, când generalul șovăia dacă să împartă sau nu puterea și cu alții, ea îl îndemnase să n-o împartă. Era tăcută, dar destul de afurisită. Norei îi era frică de ea și nu numai ei. Acum nu mai aveau de ales. Nici mama, nici fiul nu se gândeau că mai era timp să scape de angrenajul fatal în care intraseră, și odată cu ei și țara, și pentru care el abia urma să răspundă.” b: „Aveau același gând și aceeași voință. Nu aveau de ales. Nici mama, nici fiul nu se gândeau că poate ar fi fost mai bine ca, datorită gravei erori de a-i fi adus în scenă pe legionari, trebuia ca el să predea de pildă puterea unei grupări de militari și să se retragă pe jumătate învins și să lase acelor militari sarcina de a-i reprima și goni pe legionari de la putere. În felul acesta ar fi scăpat de angrenajul fatal în care intraseră, și odată cu ei și țara, și pentru care el abia urma să răspundă. Mama era înțeleaptă, dar nu mai puternică decât soarta.”	a	a
5	Capitolul despre adolescentul ilegalist comunist Ionică Dascălu, perceput ca reprezentare ficțională a tânărului Nicolae Ceaușescu (partea a doua, capitolul XI)	Inclus	Inclus
6	a: Cora Petrașincu b: Elena Diaconu	a	a
7	a: Dan Lazarovici b: Octav Boiangiu	a	a
8	„Or să dea de dracu, dacă se amestecă... <i>Fapt e că doi tartori stăpânesc azi lumea, Hitler și Stalin, s-au înțeles între ei, au încheiat un pact... Pactul ăsta, hm! i-a făcut pe comuniștii francezi să nu ridice nici glasul, nici brațul contra dușmanului patriei... Cum a putut această țară să cadă atât de jos, e de mirare că n-a fost ocupată toată... Cine zice că Hitler n-are scrupule...?</i> ”	Absent	Absent
9	Întâlnirea Hitler-Antonescu: a: „...individul care se agita ca o paiată de la un capăt la altul al imensei săli a Căminului Reich-ului. Cei de față...” a: „...individul care se agita ca o paiată de la un capăt la altul al salonului său imens, cu geamuri cât peretele (se aflau la vila lui Hitler de la Berchtesgaden), de unde se vedeau în depărtare, superbi, învăluți într-o ceață albăstrie, Alpii Bavarezi. Cei de față...”	a	a
10	Despre războiul lui Hitler: a: „...în văzul tuturor a călcat în picioare toate tratatele. Răsese până la lacrimi într-o zi când i se pregătise drept cadou lui Ribbentrop de ziua lui sau ceva de genul ăsta, o cutie cu toate tratatele pe care le semnaseră și se constata că aproape nouăzeci la sută dintre ele fuseseră încălcate... [...] Nici acești mistici naționaliști români, numiți legionari (cărui lui Hitler nu-i plăceau deloc, erau prea	a	a

	<i>mistici și prea naționaliști</i>), nu se plâneau de șeful statului care îi adusese la putere.” b: „în văzul tuturor a călcat în picioare întâi pe cehi și apoi pe polonezi. Restul i-a fost impus de Franța și Anglia... [...] Nici acești mistici naționaliști români, numiți legionari, nu se plâneau de șeful statului care îi adusese la putere.”		
11	Capitolul despre comunistul Nicolae Masă, strungar la Atelierele Grivița, arestat și ucis de polițiști (partea a treia, capitolul VII)	Absent	Inclus
12	„Cine putea fi? <i>Începu să se dezbrace și în timp ce își vâra hainele în dulap, gândi: «...Așadar, în noaptea asta, cine e evreu...»</i> ”	Inclus	Absent (scăpare de redactare/culegere?)
13	a: „...pe Stalin îl interesa mai mult cum să-i elimine pe aceia dintre republicani care erau troțkiști, adevărați sau doar bănuți sau, nici măcar atât... Perspectiva unei republici roșii spaniole, în care ar fi învins troțkiștii <i>vezi bine, cum putea să-i placă lui Stalin?</i> ” b: „...pe Stalin îl interesa mai mult cum să-i belească pe aceia dintre republicani care erau troțkiști, adevărați sau bănuți sau, nici măcar atât... Perspectiva unei republici roșii spaniole în care ar fi învins troțkiștii <i>fi dădea lui Stalin mai multe griji decât revolta lui Franco și a cadefilor lui...</i> ”	a	a
14	„Pe mine, generalul Antonescu, chiar azi, dar nu o țară... <i>Eu sunt cel mai lucid, țara mă urmează... Voi sunteți cei mai smintiți, care vreți totul când nu puteți nimic: trebuie să părăsiți definitiv scena...</i> ”	Absent	Absent
15	a: „...ea îl respinsese. De ce îl respinsese? <i>Prietenia precede dragostea, apoi o îmbogățește. Nu trebuia să-l respingă, oricum, poziția ei putea părea nu numai șubredă ci și vinovată, prin faptul că nu-și stăpânise repulsia când el îi declarase că o iubește.</i> ” b: „...ea îl respinsese. El s-a retras, dar nu i-a retras și prietenia lui, cum se temuse, în cele din urmă o căutase la telefon și întâlnirile lor fuseseră reluate în timp ce doctorul Spurcăciu își revenea și el din lovitura primită și încerca s-o recâștige. Da, dar cum?! Iată, azi, Adrian se dovedise grav și serios și alergase printr-un București plin de primejdii s-o vadă... În timp ce Mihai... un fricos... Un comod...”	a	a
16	O referire la comuniștii închiși la Jilava (la finalul părții a treia): „Și astfel nici acel aconto teribil promis comuniștilor de la Jilava, [sic!] nu avu urmări... Legionarii nu puseseră mâna pe puterea deplină ca s-o facă. Și nici în timpul rebeliunii nu avuseseră nici timpul nici puterea să se răfuiească, în felul lor sângeros cu cei întemnițați dincolo de celula 20: demult închisoarea era păzită de armată.”	Absent	Inclus
17	Scena masturbării colective a ziariștilor de la Ziua după înăbușirea rebeliunii legionare (la finalul părții a treia), încheiată cu pasajul: „Ștefan mai rămase câteva clipe buimac, apoi izbucni în hohote. <i>Și îi spuse lui Niki unde mai văzuse așa ceva și că iată nu întâmplător acești urmași ai lui Bucur rămăseseră, în intimitatea conștiinței lor, tot ciobani ca strămoșul acesta care le întemeiase, acum cinci sute de ani, orașul...</i> ”	Inclusă (fără textul în cursive)	Absentă
18	„Al ei (și ridicându-se în capul oaselor aceeași expresie bruscă de seninătate pe care o avusese la un moment dat pe peronul gării reapăru pe chipul ei întinerind-o), tatăl fetei ei (care avea acum nunta), era așa de blând...”	Absent	Absent
19	a: „RAF-ul era în primejdie...” b: „RAF-ul începu să slăbească...”	a	a
20	„În ziua de 27 martie 1991 Hitler se sculă ca de obicei...” – scena cu mic-dejunul lui Hitler și povestea nepoatei sale, Geli Raubal.	Inclusă (probabil introdusă)	Inclusă

		după definitiva rea manuscri sului)	
21	„Înaintea doamnei Sanda Negropontes, născută Tătărescu, <i>înaintea doamnei Ioana Stolojan, născută Zamfirescu și a fiicei ei...</i> ”	Absent	Absent
22	„Rusia, imensa Rusie sovietică, fu atacată de Hitler cu <i>două</i> mii de blindate...”	Absent	Absent
23	a: „Două săptămâni îi trebuiră lui Stalin <i>de gândire, până să i se audă glasul la radio – unde îi numi pe compatrioți frații și surorile lui și le spuse: «Vouă mă adresez, prietenii mei!»</i> ” b: „Două săptămâni îi trebuiră lui Stalin <i>ca să-și vină în fire.</i> ”	a	a
24	Reacția/monologul/dialogul lui Stalin cu Nadejda Alilueva (în partea a cincea, capitolul I, cenzurat parțial, și capitolul II, cenzurat integral în perioada comunistă).	Absent	Absent
25	„...uriașul cu picioare de lut se va prăbuși <i>din pricina lui Stalin, care martirizase poporul rus și la loviturile tancurilor germane va izbucni acolo o răscoală.</i> ”	Absent	Absent
26	„— Luați romanul lui Stalin, bea otravă în loc de vin... <i>Măcelarul din Piața Roșie...</i> ”	Absent	Absent
27	a: „Erau atât de drăguțe basarabencele și atât de generoase.” b: „Erau ele basarabencele atât de generoase fiindcă veneau trupele române? Sau fiindcă așa le era firea? Și una și alta.”	a	a
28	Întâlnirea lui Paul Ștefan cu Titus Diaconescu, jurnalistul comunist de la ziarul <i>Tempo</i>, pe frontul din Basarabia.	Absentă	Inclusă